

3. Ільїна Н. В. Проблема формування образного мовлення у дітей дошкільного віку в нормальному та патологічному онтогенезі. *Педагогічні науки: зб. наук, праць*. Херсон: Видавництво ХДУ, 2010. Вип. 56. С. 169-174.

4. Картавая Ю. А. Использование фольклора в процессе музыкального воспитания дошкольников с нарушениями зрения / в условиях инклюзивного образования. *Књижевност за децу и њена улога у васпитању и образовању деце предшколског узраста : тематски зборник*. Учительски факултет у Врању, 2012. С. 333–342.

Дзюба Наталія Сергіївна

вчитель-логопед

Комунальної установи Сумської обласної ради
Сумського обласного центру комплексної реабілітації
для дітей та осіб з інвалідністю

Самбур Людмила Іванівна

вчитель-логопед

Комунальної установи Сумської обласної ради
Сумського обласного центру комплексної реабілітації
для дітей та осіб з інвалідністю

**КОРЕКЦІЯ ТА РОЗВИТОК ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ
З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ І РІВНЯ**

У статті висвітлюються такі питання: загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ) як форма мовленнєвої аномалії, характеристика порушень фонетико-фонематичної сторони мовлення при ЗНМ, та деякі з методів корекційно-розвивальної роботи.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, фонетико-фонематичний розвиток, звуковимова, корекція, розвиток, фонематичний слух.

Dzyuba Nataliya Serhiyivna

teacher-speech therapist

Communal institution of Sumy regional council
Sumy regional center comprehensive rehabilitation
for children and people with disabilities

Sambur Lyudmila Ivanivna

teacher-speech therapist

Communal institution of Sumy regional council
Sumy regional center comprehensive rehabilitation
for children and people with disabilities

**CORRECTION AND DEVELOPMENT OF PHONETIC-PHONEMATIC PROCESSES
IN CHILDREN WITH GENERAL SPEECH DEVELOPMENT OF LEVEL 1**

The article covers the following issues: general speech underdevelopment as a form of speech anomaly, characteristics of disorders of the phonetic side of speech in general speech underdevelopment, and some of the methods of correctional and developmental work.

Key words: general speech underdevelopment, phonemic development, sound pronunciation, correction, development, phonemic hearing.

Постановка проблеми: Проблема формування фонематичних процесів у дітей із порушенням мовлення є однією з найважливіших у логопедії. Вона охоплює виховання культури мовленнєвого слуху, вироблення вмінь розпізнавати певний звук у слові, аналізувати звуковий склад слова.

Сформовані фонематичні процеси – це запорука чіткої вимови звуків, правильної складової структури, успішного вивчення правил.

Актуальність: Дослідженнями Р. Лалаєвої, Р. Левіної, Н. Нікашиної, Г. Каше, Л. Спірової, Г. Чиркіної, К. Ушинського та ін. доведено, що головною умовою успішної корекції мовленнєвих порушень неодмінно є розвиток сприйняття звуків мовлення.

М. Жинкін наголошує, що усунення слухового контролю із механізму мовлення неможливе ні за яких обставин. Отже, формування фонематичного слуху необхідно вважати первинним і дуже важливим завданням початкового етапу навчання рідної мови. Успішний процес формування правильного мовлення у дітей неодмінно пов'язаний із формуванням і розвитком фонематичного слуху та фонематичного сприймання. Ці процеси є складовими мовленнєвого слуху. Науковці вважають, що саме фонетичний слух відіграє провідну роль у становленні й функціонуванні всіх видів мовленнєвої діяльності, оскільки без уміння чітко диференціювати на слух фонеми рідної мови неможливо оволодіти навичками звукового аналізу і синтезу. Важливою умовою повноцінного формування правильної звуковимови в дітей-логопатів є достатній розвиток фонологічної сторони мовлення.

Мета статті – висвітлення особливостей розвитку фонетико-фонематичних процесів у дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення і рівня та етапів, методів і прийомів корекційної роботи з такими дітьми.

Виклад основного матеріалу. Провідну роль у розвитку мовлення дитини відіграє формування фонематичного слуху, тобто здатності розрізняти звуки мовлення, упізнавати їх, тому що саме фонематичний слух є основою для повноцінного фонематичного сприймання.

На думку вчених Є. Соботович, І. Соботович, фонематичне сприймання є багаторівневим. Розрізняють три рівні: сенсорний; смисловий; перцептивний [3; 5; 11].

Диференціація звуків відбувається на сенсорному рівні, положення органів артикуляційного апарату під час вимови певного звука в різних фонетичних позиціях та його усвідомлення відбувається на перцептивному рівні, розуміння значення цілих слів здійснюється на смисловому рівні.

До фонематичних процесів відносять: фонематичне сприймання; фонематичне уявлення; фонематичний аналіз і синтез.

Виділяється три ступені порушення фонетико-фонематичної сфери у дітей дошкільного віку:

1. Легкий ступінь – характерним для нього є порушення диференціації тільки мовленнєвих звуків. У подальшому звукоскладова структура слова аналізується правильно.

2. Середній ступінь – характерним для нього є більш грубі порушення звукового аналізу. Спостерігається недостатня диференціація значної кількості звуків, які входять до різних фонетичних груп. В усному мовленні їх артикуляція сформована достатньо.

3. Важкий ступінь – характерним для нього є глибокий фонематичне недорозвинення, коли дитина на слух не сприймає, не розрізняє і не може виокремити звуки в слові і встановити їх послідовність [1; 9].

Саме важкий ступінь недорозвинення фонетико-фонетичної сторони мовлення найчастіше зустрічається у дітей з ЗНМ I рівня.

Загальне недорозвинення мовлення – це різні складні мовленнєві розлади, при яких порушено формування всіх компонентів мовленнєвої системи, що відносяться до звукової та смислової сторони.

I рівень характеризується відсутністю мови. Діти цього рівня для спілкування користуються белькотінням, звукоослідуванням, окремими іменниками і дієсловами побутового змісту, обривками речень, звукове формування яких нечітке і нестійке. Фонетико-фонематична сторона мовлення грубо порушена. Завдання зі звукового аналізу слів дітям цього рівня незрозумілі.

Детальніше зупинимось на особливостях роботи щодо формування фонетико-фонематичної складової мовлення дошкільників із ЗНМ I рівня.

Система роботи з удосконалення фонетико-фонематичної складової мовлення дітей з ЗНМ включає: здійснення слухового контролю, розвиток фонематичних уявлень, укріплення голосового апарату. уточнення та формування правильної звуковимови, формування складової структури слів, вироблення навичок прогнозування на фонологічному рівні [6; 10].

Більш детально зупинимось на кожному з етапів.

Здійснення слухового контролю. На заняттях з дітьми з ЗНМ учитель-логопед формує навички слухового контролю спочатку з опорою на малюнок,

а потім без неї. Робота здійснюється на матеріалі звуків, які вимовляються дошкільниками правильно і не змішуються у вимові, та слів шляхом співставлення з певним зразком (еталоном). Діти із ЗНМ вчать оцінювати правильність названого вчителем-логопедом слова та виправляти помилку, навмисне допущену педагогом при називанні будь-якого зображення, у т. ч. на позначення слів-паронімів.

Так, наприклад, у вправі «Лінивий Петрик» учитель-логопед розповідає про хлопчика Петрика, який не старався гарно говорити, виставляє ляльку-хлопчика. Педагог по чергово показує Петрикові картинки (машина, півник, ложка, шапка, вовк, котик), запитує: „Це що (хто)?». Вчитель-логопед від імені Петрика називає предмети то правильно, то – ні. Діти виправляють допущені помилки. Наприклад: «Це тотик. – Ні, це – котик» [10].

Розвиток фонематичних уявлень. На відміну від ровесників із нормально розвиненим мовленням у дошкільників із ЗНМ, у зв'язку із недостатнім рівнем розвитку слухової уваги та слухового контролю за власним мовленням, фонематичні уявлення відповідають власній неправильній звуковимові, тому потребують копіткої роботи вчителя-логопеда з їх розвитку. У процесі корекційно-розвивальної роботи діти вчать оцінювати правильність називання і при потребі виправляти навмисне зроблену педагогом помилку. Розвиток фонематичних уявлень здійснюється на матеріалі слів зі звуками, що замінюються чи змішуються у мовленні дошкільника, шляхом імітації вчителем-логопедом вимови тієї чи іншої дитини, припускаючись таких самих помилок, які є в її мовленні.

Укріплення голосового апарату. У дошкільників із ЗНМ внаслідок неправильного використання голосового апарату досить часто виникають функціональні порушення голосу. Це так звані дисфонії, що найчастіше зустрічаються при перенапруженні голосового апарату.

Корисною підготовчою роботою у цьому напрямі стануть вправи на розвиток музичної пам'яті, в яких діти вчать диференціювати мелодії, контрастні за характером звучання (марш, колискова), а також розрізнення висоти, сили, тембру, ритму звуків у музично-дидактичних іграх.

Так, наприклад, у грі «Чи зможеш відгадати?» вчитель-логопед розкладає перед дитиною сюжетні картинки і повідомляє, що кожен із зображених предметів може видавати один і той же звук. За емоційною забарвленістю вимови педагога (висота, гучність, темп) дитина знаходить відповідну картинку.

А-а-а! – хлопчик показує горло лікарю – тягнути звук на одній ноті; О-о-о! – здивувалася дівчинка, побачивши велику ляльку – захоплено; У-у-у! – вивок – гучно, звук наростає, тощо [8].

Уточнення та формування правильної звуковимови. Наслідування є одним із основних способів засвоєння дитиною суспільного досвіду, побутових та ігрових навичок, мовлення, тому так важливо, щоб малюк чув правильний мовленнєвий взірець дорослих.

Для повноцінного мовленнєвого наслідування необхідний достатній рівень розвитку: а) слухової уваги, пам'яті та сприймання; б) мовленнєвої моторики; в) розуміння мовлення.

Вироблення мовленнєвого наслідування повинно бути тісно пов'язане з практичною діяльністю дитини, з наочною ситуацією та грою. Слід починати із формування вміння загального наслідування дій дорослих, а потім переходити до власне мовленнєвого наслідування. Розвиток мовленнєвого наслідування включає повторення: – окремих звуків та звуконаслідувань зі смисловим навантаженням; – слів різної складової структури; – коротких фраз. Формування правильної звуковимови охоплює постановку, автоматизацію, диференціацію звуків ізольовано, а також на матеріалі слів, словосполучень і речень у відображеній та самостійній вимові.

Формування правильної звуковимови ізольованих звуків для кращого запам'ятовування та подальшого відтворення доцільно поєднувати з певним рухом [9].

Ю.Рібцун створила «звуко-рухову абетку», що дуже подобається малюкам.

Звук [А] – «Колискова» – виконувати рухи, що імітують заколисування дитини, приспівуючи: а-а-а.

Звук [М] – «Ласунчик» – виконувати кругові рухи рукою по животу: м-м.

Звук [П] – «Чайник» – вказівними пальцями обох рук одночасно стукати по надутих щоках, примовляючи п-п-п, тощо.

Формування складової структури слів. У більшості дітей з ЗНМ переважає лепетна вимова і їх практично доводиться переучувати заново. Саме тому роботу над складовою структурою слова доцільно починати на матеріалі звуконаслідувань у формі спочатку відкритих (но, ту), а потім закритих складів (ам, оп). Акцентована вимова наголошених складів, чітка артикуляція звуків у складі сприяють встановленню зорово-слухового зв'язку, що полегшує оволодіння дітьми складовою структурою слова. Спочатку з дошкільниками

повторюють один і той самий склад, потім – два склади з однаковою голосною, але з різними приголосними. Для спряженого промовляння можна використати ігровий прийом «Ладусі» (вчитель-логопед, промовляючи склад, злегка штовхає вертикально розташовані долоньки дитини) або «Клоун» (дитина і вчитель-логопед стоять один навпроти одного; вчитель-логопед бере дитину за ручки, дитина стає на ноги вчителя-логопеда; вони в такт складу переступають з ноги на ногу) [8; 9; 10].

Здійснення прогнозування на фонологічному рівні. Упереджувальний синтез (ймовірно прогнозування) є одним із засобів інтенсифікації процесів породження і розуміння мовленнєвих висловлювань, що забезпечує передбачення окремих елементів мовленнєвого ланцюга на основі його попередніх елементів, а також досвіду.

Так, наприклад, у грі «Закінчи слово» вчитель-логопед демонструє дитині площинний кошик з картинками, назви яких закінчуються на однаковий склад (ка (лялька, кішка, мишка, ложка, шапка); ма (мама, рама, зима); ба (баба, шуба, риба, труба); на (машина, корзина, ванна); ля (теля, картопля, квасоля) [8].

Висновки. Отже, робота з розвитку фонетико-фонематичної складової експресивного мовлення у дітей дошкільного віку із ЗНМ виявляється складною, але дуже важливою, особливо на початкових етапах логопедичної роботи.

Перспективи досліджень. Перспективами роботи щодо удосконалення роботи з розвитку і корекції фонетико-фонематичних процесів у дітей дошкільного віку з ЗНМ I рівня є пошук нових прийомів роботи з дітьми, засобів і методів оптимізації роботи, а також інноваційних форм співпраці з іншими учасниками корекційно-розвивального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бельтюков В. О закономерностях развития речевой функции в онтогенезе. *Вопросы психологии*. 1984. № 1. С. 141-145.
2. Власенко И. Методы обследования речи у детей. М.: ВЛАДОС, 2005. 68 с.
3. Глухов В. Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим недоразвитием. М. : Аркти 2004. 144 с.
4. Голуб Н. Використання пізнавальних завдань випереджаючого характеру в процесі навчання дітей 6-річного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 / Голуб Н. Харків, 2006. 20 с
5. Граб Л. Тематическое планирование коррекционной работы в логопедической группе для детей 5–6 лет с ОНР. М. : Гном-Пресс, 2008. 156 с.
6. Ермакова И. Коррекция речи при ОНР у детей и подростков. М. : Просвещение, 1984. 143 с.

7. Ефименкова Л. Формирование речи у дошкольников: Дети с общим недоразвитием речи. М. : Просвещение, 1985. 112 с.
8. Жукова Н. Преодоление общего недоразвития речи. *Воспитание и обучение*. 2009. № 3. С. 7-9.
9. Заплатнана С. Характеристика загальноного недорозвнутку мовлення у дітей. *Педагогінка та методика: Збірник наукових праць*. К.: Друкарня НПУ ім. М. Драгоманнова, 2000. С. 114-139.
10. Левина Р. Общее недоразвитие речи. *Основы теории и практики логопедии*. М., 1968. 67 с.
11. Лепская Н. Язык ребенка: онтогенез речевой коммуникации. М.: Филол. фак. МГУ, 1997. 151 с.

Зайчикова Анастасія Віталіївна

Студентка 4 курсу спеціальності 016 Спеціальна освіта
(Олігофренопедагогіка. Логопедія)
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка
Науковий керівник – д-р психол.наук, ст. співроб.
В.В.Кобильченко

**МУЗИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ ПРОСОДИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ
У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ**

У статті розглядається музична діяльність, як засіб корекції просодичної сторони мовлення у дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Визначено основні види музичної діяльності, які застосовуються у роботі з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення в закладі дошкільної освіти.

Ключові слова: музична діяльність, просодична сторона мовлення, корекція, слухання, спів, музично-ритмічні рухи, елементарне музикування.

Zaychykova Anastasiya Vitaliyivna

4th year student majoring in 016 Special Education
(Oligophrenopedagogy. Speech Therapy)
Sumy State Pedagogical University
named after AS Makarenko
Supervisor - Dr. psychol science, art. collaborator
V.V. Kobylchenko

**MUSICAL ACTIVITY AS A MEANS OF CORRECTION OF THE PROSODIC ASPECTS OF
SPEECH IN PRESCHOOL CHILDREN WITH SEVERE SPEECH IMPAIRMENTS**

The article examines musical activity as a means of correcting the prosodic aspect of speech in children with severe speech impairments. The main types of musical activities used in work with children with severe speech impairments in preschool education have been determined.

Key words: musical activity, prosodic side of speech, correction, listening, singing, musical rhythmic movements, elementary music.